

‘Je moest de weesouders met te veel kinderen delen’

‘Ik was zeven jaar toen mijn moeder overleed in het kraambed. Ze stierf aan kraamvrouwenkoorts en nierversgiftiging bij de bevalling van haar tiende kind. Ook het kind zelf overleefde de bevalling niet. Moeder werd opgebaard in het lijkenhuisje naast het ziekenhuis, en iedere ochtend en middag als wij met onze vader naar school toe liepen, gingen we even bij haar kijken. Ik kan haar nog uittekenen zoals ze daar lag, die herinnering is haarscherp. Ze had een lange, witte jurk aan en een groot blauw kruis op haar hemd. Op dat kruis zat de medaille van de congregatie. Verder droeg ze witte, gebreide sokken waar geen hiel in zat. Dat vond ik heel vreemd als kind.

Een klein jaar later, in november 1933, lag vader in hetzelfde huisje. Zijn baan bij kwastenfabriek Van Dam had hij eerder al op moeten geven vanwege een ernstige hartkwaal. Bij hem ben ik één keer wezen kijken. Ik denk dat ik toen door mijn oudste broer ben meegenomen, want ik was nog te klein om alleen te gaan. Ik was er erg van onder de indruk hoe mooi ze zijn snor hadden bijgeknipt, daar moest ik steeds naar kijken. Hoewel ik niet bang was in het lijkenhuisje, is er geen beeld zo scherp op mijn netvlies gebleven als de aanblik van mijn dode vader en moeder.

In de maanden tussen de dood van mijn ouders, werden wij als jongsten opgevangen door de zussen van moeder. Die zussen wilden ook na vaders dood graag voor ons zorgen, maar daar wilde vaders familie niets van weten. Voor vijf van de negen kinderen werd opvang aangevraagd in het weeshuis. Dat verzoek werd maar voor drie gehonoreerd, de andere zes bleven bij opoe.

Ik had geen idee wat me boven het hoofd hing na de dood van mijn ouders, maar dat hoorde ik na een tijdje op straat. Iedere dag nam ik een klein jochie mee naar school, die ik tussen de middag weer thuisbracht. Op een dag kwam zijn grotere broertje tegenover me staan en zei: “Jij mot naar het weeshuis hè?” Nou, toen wist ik het.’

*

‘Op 30 januari 1934 bracht opoe ons weg, samen met de oom die ook onze voogd was. Ik was toen acht jaar, Grada was zes en Tony was de week daarvoor net vijf geworden. Het weeshuis lag op tien minuten loopafstand van opoes huis, maar ik was er nog nooit geweest. Het gebouw ging schuil achter een hoge stenen muur en was niet zichtbaar vanaf de straat.

Weesmoeder Bosch en weesvader Hoeksma ontvingen ons in de huiskamer. Tony begon meteen te huilen. Ze was bang van de kromme pijp in vaders mond en wilde meteen weer weg. Wat ik zelf dacht herinner ik me niet meer. Je was in die tijd ook lang niet zo bewust als de kinderen nu. Wij liepen gewoon met opoe en oom mee, ze lieten je achter, en daarna ging je met de grote meisjes uit het weeshuis mee. Het leven overkwam je meer.

Na de ontvangst kregen we ons bed aangewezen op de meisjesslaapzaal. Die zaal lag op de eerste verdieping en grensde aan de kamer van weesmoeder Bosch. Wij kregen drie bedden naast elkaar in een hoekje van de zaal. Daar moesten we wel aan wennen, want thuis sliep ik met Grada in één bed en Tony deelde een bed met de oudste. De inrichting van de slaapzaal was eenvoudig. Je had je bed met een stoel ernaast en verder was er een wastafel met voor ieder een emallen kom, een eigen handdoek en je tandenborstel. Het kon er heel koud zijn, want er werd nooit gestookt, maar we kregen warme pyjama's en voldoende dekens. Alleen 's ochtends, als je je wilde wassen, moest je eerst het ijs in de wasbak stukslaan als het 's winters koud was.

Als wees kreeg je ook speciale kleren van het huis. Doordeweeks droegen we een blauwe jurk en op zondag een zwarte. Tony verzoop in die van haar, want de schouderaden hingen op de ellebogen, maar ze kreeg geen ander. De naaister zette er een paar extra naadjes bij en dan paste hij zagezegd. Op de linkermouw zat een E gestikt, van Elisabeth, zodat je voor iedereen herkenbaar was. Dat was heel vervelend, want je hoefde buiten bij wijze van spreken je benen maar scheef neer te zetten, of moeder wist het al voordat je binnen was.

Vanaf het moment dat het weeshuis je thuis werd, moest je mee in het ijzeren ritme. De dag begon vroeg. Als de weesmoeder vanuit haar eigen kamer riep: "Meisjes, het is tijd!" dan kwam je eruit. Na het wassen en aankleden liep je achter het oudste meisje aan de trap af naar de keuken. Daar moesten we meteen beginnen met breien, totdat het tijd was om naar de kerk te gaan, om 7.15 uur. Om 7.30 uur was de mis, en als je terugkwam ging je ontbijten. In de tijd dat wij weg waren, ontbeet vader met de jongens. Die gingen daarna naar hun werk of naar school. Om 8.45 uur stonden we keurig naast elkaar te wachten tot het voor ons tijd was om naar school te gaan. Dan zei het oudste meisje tegen vader dat we zo ver waren en dan kwam hij voor een laatste controle.

In het weeshuis zaten alle geloven door elkaar heen, dus ieder ging naar zijn eigen school. Er woonden in mijn tijd twintig kinderen in het huis, tien meisjes, tien jongens, en er werden vier geloven beleden: katholiek, hervormd, gereformeerd en Luthers. Ik ging met mijn zusjes naar de katholieke school, maar we brachten ook de gereformeerden weg, want die waren jonger. Om 12.00 uur was je terug voor het warme eten en om 13.30 uur moest je weer op school zijn. Het waren merendeels nonnen die lesgaven, maar er waren ook een paar gewone juffen. Kwam je 's middags terug, dan verruilde je je schooljurk voor je huisjurk en daarna kreeg je je breiwerkje weer op schoot, want je mocht pas spelen als je eerst drie blokken had gebreid.

De grote meisjes kregen na het breien nog stopwerk te doen, zoals kousen mazen, knopen aanzetten en lusjes naaien. Daar gingen ze mee door totdat het tijd was om de tafel te dekken. 's Avonds aten we altijd brood met boter. Soms kreeg je op één boterham een ei of een plakje kaas of vlees, maar verder niet. Dat was bij de meeste gezinnen zo, dus daarin verschilden wij niet. Na het avondeten mochten we nog even lezen of een spelletje doen. Was het bedtijd, dan ging je welterusten zeggen en vertrok je naar de slaapzaal. Op zaal mocht je niks meer zeggen. Deed je dat wel, dan moest je de volgende dag strafregels schrijven, na je verplichte breitaak.

Vanuit haar eigen kamer kon de weesmoeder ons via een klein gaatje in de muur in de gaten houden. We hebben er wel eens een propje ingestopt, maar dat zat er natuurlijk niet lang. Je had je aan de regels te houden en daarmee uit. Ik denk dat ze ons zo strak aan dat ritme hielden, om te voorkomen dat we rottigheid uithaalden. We moesten wel een soort familie zijn, maar iedereen nam natuurlijk toch zijn eigen achtergrond mee. Die mix was heel anders dan in een gewoon gezin.

Mijn wereld bestond uit de driehoek tussen weeshuis, school en kerk, en één keer per maand werd dat aangevuld met een bezoek aan opoe. Die vrije zondagmiddag duurde van 14.00 tot 19.00 uur. Het was niet zo dat opoe ons op zo'n dag verwende, daar was geen sprake van. Alleen bij m'n tante kregen we wel eens wat lekkers toegestopt. Hoewel de middag tot 19.00 uur duurde, moesten wij voor zessen alweer weg, omdat we om 18.00 uur in de kerk moesten zijn voor het lof. Was die voorbij, dan was je vrije middag om en zorgde je dat je op tijd weer binnen de poort was. Ik herinner me nog goed dat mijn oudste zus ons tijdens een van die vrije middagen terugbracht. Toen ze bij de poort afscheid van ons nam, klampte Tony zich aan haar vast en zei: "Mag ik nog één keer bij jou slapen?" De scheiding had ons allemaal aangegrepen en op zulke momenten kwam dat eruit.'

*

'Weesmoeder Bosch was een goed mens. Voordat ze bij het weeshuis kwam, was ze kinderjuffrouw geweest, dus ze wist wel zo'n beetje hoe je met kinderen om moest gaan. Ik herinner me nog de keer dat ze het keukenpersoneel opdracht gaf om soepballetjes voor ons te maken. Met Kerst hadden alle meisjes samen een poppenserviesje gekregen, en daar mochten we toen van haar mee spelen met echt eten erin. Dat vonden we natuurlijk prachtig.

Maar ze was ook streng. Je had niet onbeleefd te zijn, en was je het wel dan kreeg je straf. Zo moest ik zelf een keer een middag verlof inleveren omdat ik was weggelopen. Als enige mocht ik die zondagmiddag niet naar opoe, terwijl de anderen om beurten de poort uitliepen. Uit nijd ben ik toen met mijn pop in de tuin gaan zitten. Toen mijn oudste zus de andere twee terugbracht, zei ze: "Je moet tegen moeder Bosch zeggen dat het je spijt en dat je het niet meer zult doen." Dus toen moeder Bosch 's avonds naar boven kwam, glipte ik uit mijn bed en ging naar haar toe. "Geef me maar een zoen, dan is het over", zei ze. En dan wás het ook over, wat dat betreft wist je precies wat je aan haar had.

Ze heeft er trouwens ook voor gezorgd dat de kleding van de wezen werd aangepast. Begin twintigste eeuw had je nog een hele stijve dracht van zwarte jurken met een wit schortje voor en een kapje op je kop. Daar heeft mijn eigen moeder nog in gelopen toen ze halfwees was. Moeder Bosch gaf opdracht om die kleding te moderniseren, zodat we minder opvielen. Ook herinner ik me dat ze de naaister vroeg om zwarte baretten voor ons te haken met een klein wit randje eraan. Ik zie me nog lopen met die baret op, daar voelde ik me heel deftig mee.

Over vader deden minder positieve verhalen de ronde, maar ik heb zelf nooit iets lelijks van hem gemerkt. Moeder was er voor de meisjes, vader voor de jongens. Dat waren gescheiden werelden en alleen bij het eten troffen we elkaar. Een enkele keer nam vader ons op zondagochtend wel eens mee uit lopen; dan gingen we dauwtrappen vanaf een uur of 06.00.

Andere uitstapjes maakten we eigenlijk niet. We woonden wel dicht bij het zwembad, in een afgebakend stuk van de Lek, dus daar gingen we regelmatig naar toe. Als we daar aankwamen riep de badmeester altijd: "Weeshuis, eerste loods!" Dat was een ruimte in een grote schuur, waar je je om kon kleden. Wij hadden een eigen ruimte, en alleen als het een hele drukke dag was, kwamen er andere kinderen bij. Omdat iedere wees een eigen nummer had, en die nummers in onze kleren stonden, vonden we na het zwemmen onze spullen makkelijk terug.

De wekelijkse routine werd eigenlijk maar één keer in het jaar echt doorbroken. Dat was op de naamdag van Elisabeth, op 19 november. We hoefden die dag niet naar school en we mochten naar de mis van 8.15 in plaats van die om 7.30 uur. Als we terugkwamen was er een feestelijk ontbijt, met broodjes, en 's middags hadden we een echt diner. Ik herinner me dat we wilde eend met spruitjes aten. Die eenden werden in grote dozen aangevoerd vanuit Friesland, waar vader familie had. 's Avonds speelden we een toneelstuk voor genodigden. Weken vantevoren begonnen we al met de voorbereidingen ervan. De naaister hielp ons onze kostuums te maken, en samen met moeder en de grote meisjes studeerden we de teksten in. Ik was ontzettend trots als ik eenmaal op de verhoging in de eetzaal stond, dat herinner ik me nog goed. De protectoren kwamen, kennissen van de weesvader en –moeder en de burgemeester met zijn gezin. Je stond verder nooit in het middelpunt, dus zo'n uitvoering maakte enorme indruk.'

*

'Toen ik elf jaar was, werd ik voor het eerst ongesteld. Ik dacht: o jee, nou ga ik dood. Ik vertelde het in de kerk aan mijn zus, maar die stelde me gerust en zei: "Dat is niet erg, dat komt omdat je groter wordt. Zeg het maar tegen de weesmoeder, dan krijg je iets om in je onderbroek te doen." Ja, an me hoela, dacht ik eerst, maar later ben ik toch maar naar haar toe gegaan. Ik had het nog niet gezegd, of moeder Bosch zei: "Dat krijg je voortaan iedere maand en vanaf nu kun je niet meer met de kleintjes in bad." Daar schrok ik van, want het verschil met de groten was enorm. Er waren meiden bij van zeventien, achttien jaar, daar voelde ik me helemaal niet prettig bij. Maar je had niks te vertellen, dus in het vervolg moest ik iedere week met de oudere meisjes onder de douche. Dat was een ruimte met vijf douchehokjes op een rij en een centrale ruimte om je af te drogen. Ik kreeg het achterste hokje toegewezen. Daar was het hartstikke koud, want het raam was kapot, maar ook daar hoorde je niks over te zeggen. Voor alles gold: je moest dankbaar zijn.

Maandverband breiden we zelf, daar kwam ik toen ook pas achter. Ik had al ik weet niet hoeveel breiwerkjes gemaakt die daarvoor bedoeld waren, zonder dat ik er ook maar iets van wist. De weesmoeder en de grote meisjes deden alsof het boordjes voor om je

nek waren, zagezegd voor als je keelpijn had. Geen van de kleintjes die er bij stilstond dat je eigenlijk nooit iemand met zo'n doekje om zag lopen! Voorlichting kregen we ook niet. Ik hoorde pas hoe je zwanger kon raken toen ik al lang in mijn eerste dienstje zat. Maar goed, veel tijd om een jongen te ontmoeten had je ook niet, want de sociale controle was enorm. Ik was een tijdje verkikkerd op de zoon van de onderwijzer. Het enige moment waarop we elkaar konden ontmoeten, was als ik op maandagavond heen en weer liep tussen het weeshuis en de naaister. Ik mocht in die tijd namelijk van 19.00 tot 21.00 uur bij de naaister aan huis een tafelkleed borduren, als verrassing voor de verjaardag van moeder Bosch. Zodra ik klaar was bij de naaister, stond die jongen me keurig op te wachten en bracht hij me terug naar huis. Maar dat was binnen de kortste keren bekend bij de weesmoeder, en als straf mocht ik er 's avonds niet meer uit. Daarna heb ik nog geprobeerd om briefjes met hem uit te wisselen. Hij heette Nolt, maar in plaats van Lieve Nolt, schreef ik dan *Eveil Tlon*, zodat niemand het verder zou begrijpen. De omheining van het huis was begroeid met klimop; daar schoof ik de briefjes tussen en daar haalde hij ze aan de andere kant weer uit. Maar ook die uitwisseling hield niet lang stand. Als je iets stiekem deed, was er altijd wel iemand die je verraadde. Je moest de aandacht van vader en moeder met te veel delen, daar zal het wel mee te maken hebben gehad. Er was er altijd wel een die een wit voetje wilde halen, daardoor kon je eigenlijk nooit iets doen.'

*

'Er was een strikte scheiding tussen de leeftijden. Die kwam vooral tot uiting in wat je wel mocht en wat niet. Zo mocht je na de lagere school voor het eerst je haar laten groeien als meisje, en op zaterdagavond mocht je wel 'ns met moeder Bosch mee om wat langs de winkels te lopen. In een gezin zou je zeggen: het jongste zusje mag ook wel mee, maar daar was binnen het weeshuis geen sprake van.

Aan de andere kant had je als oudsten ook meer plichten. Na je verplichte breitaak mocht je bijvoorbeeld niet meer spelen als je eenmaal van de lagere school af was. In plaats daarvan kreeg je 's middags naai- en handwerkklusjes te doen. Ik kon goed handwerken, want ik zat op de modevakschool, dus ik kreeg meestal onze zwarte weeshuiskousen toegestopt om te mazen. De knieën werden dun, de hielen werden dun, dus die maasde ik over voordat er een gat in kwam. Verder knipten we zakdoeken uit de oude overhemden van vader. Je knipte die doeken uit het rugpand, haakte de randen om, deed er een picootje om, en klaar was je. Je hebt dat soort hergebruik nu allemaal niet meer nodig, maar ik heb er tijdens mijn leven toch wel wat aan gehad.

Had je eenmaal je opleiding afgerond, dan werd je naast het naaiwerk ook voor huishoudelijke taken ingezet. Op die manier werd je voorbereid op je toekomst als dienstbode of hulp in de huishouding. Bij alles wat je deed werd er op gelet of je het wel netjes deed. Bij het opmaken van de bedden bijvoorbeeld, moest de onderkant van de matras eruit zien als een envelopje. Was dat niet het geval, dan haalde moeder de lakens er weer af en kon je opnieuw beginnen. Zo leerde je het vanzelf.

Met koken hoefden wij als meisjes niet te helpen, maar we werden wel ingezet om groenten te snijden: spruitjes, snijbonen, sperziebonen en wat er nog meer uit eigen tuin kwam. Van de groenten die we 's zomers schoonmaakten, ging een deel meteen in de weck voor de winter. Die weckpotten bewaarden we in een grote kelder onder het huis.

Bonen doppen vond ik altijd heel gezellig. Meestal zaten we dan aan de buitentafel, rond een hoge berg bonen en intussen zongen we liedjes. Kun je nog zingen, zing dan mee; die liedjes kenden we allemaal, dus dat was makkelijk. Als we klaar waren, lag er onder de berg voor ons allemaal een koetjesreep als beloning. Die had de weesmoeder daar als verrassing voor ons neergelegd.

Waar we als oudste meisjes ook voor werden ingezet, was het bedienen van de protectoren. De protectoren waren de bestuurders van het weeshuis, die één keer in de maand op donderdagavond vergaderden in de slijkste kamer van het huis. Die kamer was voor ons het heilige der heiligen, daar kwamen we verder nooit. De protectoren zagen we ook alleen als we hen moesten bedienen. Uitgezonderd de rentmeester, want die liep hier af en toe rond om het geld van de boeren te innen. Het weeshuis had namelijk veel grond in bezit, dat verpacht werd aan de boeren. Bediende je de heren, dan moest je je eerst in de oude weeshuiskleren hijsen, met het witte schortje voor en het kapje op je kop. Daarna wachtte je tot ze om acht uur begonnen en dan schonk je de eerste koffie in. Je leerde keurig achterlangs te lopen, met twee woorden te spreken, en nooit in te breken tijdens een gesprek. Ja meneer, nee meneer, en wat zij zeiden was waar. Was de koffie ingeschonken, dan wachtte je in de eetzaal tot het belletje voor de tweede ronde klonk. Die schonken we ook weer in, en daarna wachtten we tot het tijd was voor de warme punch. Iedere vergadering sloten ze daar mee af. Verder zag je de protectoren alleen als je het weeshuis verliet. Dan ging je ze gedag zeggen en liet je merken dat je dankbaar was.'

*

'De tuinkelder was tijdens de oorlog een toevluchtsoord bij beschietingen. De kelder werd gestut door brede pilaren, dus die stortte niet zomaar in. Er waren voortdurend beschietingen in de meidagen van 1940, dus mensen probeerden een goed heenkomen te vinden. Vader haalde het ijzeren hekwerk voor de kelder weg en verving dat door een houten plank. Daardoor konden mensen uit de straat gemakkelijk bij ons binnenkomen.

Onder hen was ook het gezin van de melkboer en zijn vrouw. Ze hadden een hele sliert kinderen en het was altijd een hele kunst om die stil te houden. Dat lukte het beste als de melkboer en zijn vrouw hardop gingen bidden. Die kinderen hadden namelijk geleerd dat ze stil moesten zijn als er gebeden werd. Maar een ander uit de straat werd daar gek van, dus die zei op een keer: "Houden jullie je bek nou 'ns even dicht". Nou, dat heeft-ie geweten, want zodra ze stopten met bidden, begonnen de kinderen meteen te huilen.

Verder moesten we ook evacueren in de eerste oorlogsmaand. Nederlandse soldaten hadden dynamiet onder de pijlers van de spoorbrug gelegd, voor als de Duitsers eroverheen zouden komen. Maar als de spoorbrug de lucht in ging, was dat voor ons ook gevaarlijk, want het weeshuis was daar vlakbij. Moeder maakte voor alle kinderen

een rugzak klaar voor vertrek. Daar zat een jaegeronderhemd in, een verschoning, een witte emailen kroes, een aluminiumbordje met een lepel en een vork, en een reep chocola. Je wist niet wanneer je te eten kreeg, dus dat was handig. We gingen te voet naar Beusichem en toen we daar aankwamen werden we met z'n allen in een hooischaar ondergebracht. De volgende dag konden we alweer terug naar huis, want toen had Nederland gecapituleerd.

Kort daarna kregen we Nederlandse soldaten op bezoek. Zij hadden in de eerste oorlogsdagen gevochten bij de Grebbeberg en kwamen naar ons toe gelopen om aan te sterken. Hun gezichten zullen me altijd bijblijven, zo grauw en moe. Ze waren een paar dagen niet uit hun kleren geweest, hadden niet geslapen en nauwelijks gegeten. Er waren er bij die het voorhuis instapten, zo op de mat neerzakten en in slaap vielen. Die jongens moesten zo snel mogelijk eten, dus we hebben in die tijd een heleboel weckflessen aangesproken. En maar aardappels schillen, de ene vracht na de andere, zodat we stampotten konden maken. Soldaten die ziek waren, werden ondergebracht in een zaal van het Barbaraziekenhuis. De bejaarden die daar normaal altijd lagen, kwamen tijdelijk bij ons. Die oudjes hielpen ook mee aardappels schillen. Ik zie nog een heel oud mannetje voor me, die de hele tijd zei: "Vele handen maken licht werk, vele handen maken licht werk". Maar intussen trilden zijn handen zo enorm dat hij bijna geen aardappel kon schillen.

Wij hebben nooit honger geleden, niet in de oorlog en niet in de crisistijd. Wat dat betreft hadden wij het beter dan veel anderen. Alleen binnenshuis werd het in die jaren steeds slechter. In 1942 stierf moeder Bosch onverwacht en haar opvolgster was een kwaadaardige vrouw. Binnen een paar weken was de vrede in huis in één keer weg.'

*

'Weesmoeder Mees was het tegenovergestelde van moeder Bosch. Ze bracht niets huiselijks mee, niks warmes. Voordat ze bij ons kwam, was ze schoojuuffrouw geweest in de Jordaan. Ik heb me later vaak afgevraagd met welk idee ze bij ons is begonnen. Zou ze gedacht hebben: als ik een schoolklas aankan, dan moet een weeshuis ook wel lukken? Ik weet niet wat dat mens bezielde. Het enige wat ik wel

weet, is dat ze geen roeping had om voor de kinderen te zorgen. Ze dacht uitsluitend aan zichzelf. In een mum van tijd heerste er een enorme onrust in huis. De werkster kreeg haar congé, het tweede meisje dat verwachtte binnenkort eerste te worden, werd niet gepromoveerd, en zo ging het maar door.

Ook mijn vertrek, en later dat van Grada, heeft ze bekokstoofd zonder overleg met de protectoren. Normaal werd je als volle wees altijd wat langer in huis gehouden, bijvoorbeeld als hulp in de huishouding, maar moeder Mees bracht daar het geduld niet voor op. Toen een van de oud-wezen aan de poort kwam om te vragen of er misschien een opvolgster voor haar dienstje was, wist ze niet hoe snel ze toe moest happen. In een mum van tijd had ze mijn koffer klaargezet en kon ik gaan. Normaal ging je weg als je achttien was, maar ik was een maand daarvoor net zeventien geworden. Grada en Tony zaten op school, dus daar kon ik geen afscheid van nemen. Toen ik de protectoren ging

bedanken, merkte ik hoezeer mijn vertrek een eenmansactie van moeder Mees was geweest. “Ga jij nu al?” vroeg een van hen verbaasd, “daar weet ik helemaal niks van af.” Toch grepen ze niet in. Ze bemoeiden zich eigenlijk nooit met de dagelijkse gang van zaken in het huis, en kennelijk floten ze de vader en moeder ook niet terug.

Voor mij is dat vroege vertrek niet negatief uitgekapt, want ik kwam bij een heel warm gezin in Bussum terecht, maar voor Grada lag dat anders. Grada werd namelijk naar een gesticht in Venray gestuurd. Niemand had ooit iets vreemds aan haar gemerkt, maar als moeder zei dat je gek was, dan had je maar te gaan. Toen mijn oudste zus en ik haar in maart van het volgende jaar gingen opzoeken voor haar verjaardag, vroeg mijn zus aan de waarde moeder: “Wat mankeert ze nou eigenlijk?” Daarop antwoordde die non: “Volgens ons niks.”

Moeder Mees had Grada daar achtergelaten met de mededeling dat ze gevaarlijk was voor kinderen. In werkelijkheid was ze haar gewoon zat. Uiteindelijk is Grada door de geneesheer-directeur in huis genomen om kindermeisje te worden. Zijn vrouw beviel van de dertiende, dus die kon wel wat extra hulp gebruiken. Onze oudste broer heeft toen nog wel navraag bij de nonnen gedaan. Hij zei: “Hoe zit dat nou, want volgens de weesmoeder is ze gevaarlijk voor kleine kinderen. Neemt de directeur haar dan in huis om voor zijn *eigen* kinderen te zorgen?” Nou ja, dat bewees wel dat ze gezond was natuurlijk.

Ook het vertrek van onze jongste zus Tony is een verhaal apart. Toen Grada en ik weg waren, kreeg ze zo’n heimwee naar ons, dat ze niet meer kon eten. Alles wat ze at, kwam er even hard weer uit. Op een dag nam moeder Mees haar mee naar de huisdokter. Die man zei: “Da’s aanstellerij, ze moet gewoon eten en daarmee uit.” Maar daarmee was het probleem niet verholpen. Om haar te laten eten, werd ze in het vervolg met bord en al op de grote zolder gezet. Zogezegd omdat ze dan rust had om haar bord leeg te eten. Maar het was een zolder waar we allemaal bang voor waren, want hij besloeg het hele huis en was dus heel groot en donker. Er stonden houten wastobbes opgeslagen en andere grote dingen. Rustig werd je in elk geval niet als je daar zat. Maar goed, die huisdokter was de vaste dokter van het huis, dus op één hand met de moeder. Toen er geen verbetering in Tony’s toestand kwam, belde hij naar onze oom en voogd en zei: “Als je d’r over een week of drie niet naar het kerkhof wil brengen, zul je haar nu moeten komen halen, want ze heeft heimwee en daar heb ik niks voor.” De laatste dag van haar verblijf werd ze ’s ochtends om 05.00 uur uit bed gehaald. Ze moest namelijk eerst haar schoonmaaktaken nog doen, omdat moeder daar nog geen opvolger voor had. Daarna kreeg ze een koffer mee met het alleroudste weeshuisgoed erin. Het was gebruikelijk dat je wat burgerkleding meekreeg, maar zelfs dat vond moeder Mees kennelijk te veel gevraagd. Tony is na haar vertrek naar een broer van ons gegaan. Die was namelijk net getrouwd en kon wel een hulp in de huishouding gebruiken.’

*

‘Moeder Bosch heeft altijd haar best gedaan om een goede moeder te zijn, maar het echte moedergevoel heb ik pas bij de familie Beers in Bussum ervaren. Ik kwam er in september 1942 en ik was nog zo groen als gras. Gelukkig was mevrouw Beers een

schat van een mens, die mij de ruimte gaf om me nog wat verder te ontplooiën. Als ik 's avonds de vaat deed en de kinderen vroegen "Ga je straks mee buitenspelen?" dan ging ik mee. Wegkruipertje, boompje verwisselen, ik deed het allemaal en ik vond het heerlijk. De kinderen zagen mij als hun grote zus en zijn dat eigenlijk altijd blijven doen, ook toen ik al lang bij ze weg was. Mevrouw Beers zorgde goed voor mij. Ze kocht kleren voor me, ging met me naar de dokter als het nodig was, nou, welke mevrouw dééd dat voor haar dienstbode?

Als dienstbode was ik voor dag en nacht in betrekking. Maar de kinderen waren al acht, negen en dertien toen ik kwam, dus 's nachts was er voor mij niet veel te doen. 's Ochtends begon ik met het aanmaken van de kachel en het klaarzetten van de ontbijttafel. Als de kinderen hadden gegeten en naar school toe waren, ruimde ik de boel weer op en maakte ik de bedden op. Daarna deed ik allerhande huishoudelijke taken en rond lunchtijd dekte ik de tafel opnieuw. Ook mijn naaiervaring kwam goed van pas, want ik hielp mevrouw Beers vaak met knopen aanzetten, kleren verstellen en dat soort werkjes. Soms gaf ze me ook wel eens een hele dag naaklusjes te doen, en nam ze zelf het huis voor haar rekening. Dan zette ze koffie voor me klaar, maakte mijn lunch en kookte zelf.

Meneer werkte bij de Scania, van de vrachtwagens, en kwam soms laat thuis. Als hij later was, kookte je voor hem apart. Dat was meestal zo tussen acht en negen. Was hij vroeg, dan nam hij altijd eerst de tijd voor zijn kinderen. Ze kwamen bij hem zitten en vertelden wat ze die dag hadden gedaan. Dat was zo anders dan ik gewend was in het weeshuis, die verschillen zag ik toen pas goed. Ik heb het niet slecht gehad, echt niet, maar de gezinswarmte heb ik wel gemist.

Na een maand kwam er een brief van moeder Mees. Dat was zo'n wonderlijk epistel dat mevrouw Beers me riep en zei: "Nou Corry, dit moet je zelf ook maar 'ns lezen." Er stond in dat moeder Mees ervan uitging dat ik wel veel over haar zou roddelen, maar dat ze me gewoonweg het weeshuis uit had móeten sturen, omdat ik verliefd was op vader. Verder schreef ze dat ik 's avonds vast en zeker veel langs de straten zwierf op zoek naar jongens. Nou, het tegenovergestelde was waar. Ik was in Bussum als de dood om te verdwalen, want ik was mijn vaste driehoek in Culemborg gewend, dus het enige moment waarop ik buiten kwam, was om met de kinderen te spelen. Maar goed, ze wilde me zwart maken en dat probeerde ze met die brief. Toen ik 'm uit had begon ik te huilen, omdat er niks van waar was en omdat ik me niet kon verweren. Gelukkig zei mevrouw Beers: "Och kind, daar hoef je niet om te huilen, hoor. Wij weten sinds een maand wie we in huis hebben, maar de weesmoeder laat zien wie ze is." '

*

'Meneer en mevrouw Beers lieten ook zien wie ze waren, maar dan op een positieve manier. Toen ik een tijdje bij hen werkte, kreeg ik difterie. Dat was heel besmettelijk, dus ik werd naar de barakken voor besmettelijke ziekten gebracht, aan de andere kant van Bussum. Meneer kwam me daar opzoeken met de kinderen en ook nog met een hele sliert kinderen uit de laan waar ik toen mee speelde. Binnenkomen mocht niet vanwege besmettingsgevaar, dus ze stonden met z'n allen voor het raam naar me te zwaaien en te lachen. Die aandacht was ik helemaal niet gewend. Toen ik als kind een keer ziek naar

huis werd gestuurd vanuit de kerk, riep moeder Bosch vanuit haar kamer: “Wie is daar?” En toen ik had geantwoord dat ik het was, en hoe beroerd ik me voelde, zei ze: “Ga maar in de tuin zitten en haal een paar keer diep adem, dan kun je straks gewoon met de anderen mee naar school.” Ze hielden het graag probleemloos, hè. Als je door kon, moest je dóór.

In Bussum merkte ik dat het ook anders kon. Toen ik bijna uit de barakken werd ontslagen, zei mevrouw Beers: “Als je naar huis mag, moet je het even zeggen, dan kom ik je halen met de auto.” De hoofdzuster wilde daar eigenlijk niets van weten, die zei dat ik gezond genoeg was om het hele eind naar huis te lopen, maar gelukkig was een andere zuster minder streng, dus die nam contact op met mevrouw Beers. Vanaf het moment dat ik weer thuis was, moest ik iedere middag even rusten. Op een keer sliep ik zo lang door, dat mevrouw Beers ongerust werd. Bij het wakkerworden zat ze naast mijn bed en zei: “O gelukkig, je sliep zo diep, ik was gewoon bang dat je niet meer wakker zou worden.” Die moederlijke zorg en aandacht was ik niet gewend, maar die heeft me wel heel erg goed gedaan.

Na de familie Beers volgden nog een paar dienstjes in Bussum. De eerste jaren zat ik er alleen, maar na een tijdje heb ik voor Grada en Tony ook een adres in de buurt geregeld, zodat we op onze vrije middagen gezellig bij elkaar konden zijn. Nou ja, vrij... je kreeg de kinderen waarop je paste wel mee hè. Dat was op zondagmiddag ook zo. Je had één vrije zondagmiddag in de maand, dan moesten meneer en mevrouw zagezegd rusten, en dan waren wij buiten met die gasten. Alleen als de kinderen op bed lagen kon je even weg. Dan liep ik een rondje met mijn zussen, of we zaten bij elkaar in de keuken. We vonden het heerlijk om weer bij elkaar te zijn.’

*

‘Vanaf het moment dat ik zelf moeder werd, heb ik altijd gebeden dat ik mijn kleintjes bij me kon houden totdat ze zichzelf konden redden. Nou, dat gebed is verhoord, want ik zie zelfs m’n achterkleinkinderen. Ik had en heb mijn kroost het liefste om me heen. Toen ze klein waren, maar ook later in de puberteit. “Als ze hier zijn, weet ik tenminste waar ze uithangen”, zei ik altijd. Er waren dagen bij dat er drie tafeltjes naast elkaar in de kamer stonden: een om te mens-erger-je-nieten, een voor de sjoelbak en een om te kaarten. Vriendjes en vriendinnetjes hoefden het nooit ver te zoeken, die zaten allemaal bij ons. Mij kon het niet schelen. Ik zei altijd: “Het huis is er voor mij, ik ben er niet voor het huis. Als mensen een showroom willen zien, gaan ze maar naar de meubelboulevard.”

Pas toen de kleinkinderen hier over de vloer kwamen, dacht ik wel eens terug aan de tijd dat Grada, Tony en ik naar het weeshuis werden gebracht. Tony was nog zo’n klein ding, dat drong toen eigenlijk pas goed tot me door. En nog zo blanco, hè? Het is wel een geluk geweest dat we elkaar hadden, en dat we dagelijks mijn zus ontmoetten in de kerk. Met vragen of problemen kon je tenminste bij elkaar terecht. Wat dat betreft zal het voor een kind dat alleen naar het weeshuis kwam veel zwaarder zijn geweest.

Ook voor de zus die boven mij kwam, was het zwaarder. “Ik zit er gewoon altijd naast bij jullie”, zei ze vaak. En dat was ook zo. Wij zagen elkaar in het weeshuis en in de kerk, maar

zij kreeg al snel elders een betrekking en raakte ons zo kwijt. Aan de zus die boven haar kwam had ze ook niet veel, want die ging naar het klooster, en de broers waren al jong aan het werk. Twee van hen zijn ook bij kwastenfabriek Van Dam terechtgekomen en de derde is badmeester geworden.

Uiteindelijk is het voor ons allemaal een slag geweest dat ons gezin zo uit elkaar is gevallen. Mijn oudste broer zei op zijn sterfbed dat het het ergste was wat hem ooit was overkomen, terwijl hij toch al het overlijden van zijn zoon had meegemaakt en twee vrouwen was verloren. Misschien ligt het aan de leeftijd waarop je zo'n drama meemaakt, dat kan ook. Van mijn jongste broer vonden we na zijn overlijden een brief waarin stond dat hij nooit had willen trouwen en kinderen krijgen, omdat hij geen enkel ander kind aan wilde doen wat hemzelf op zijn veertiende was overkomen.

Misschien is dat de reden waarom ik mijn kroost nog altijd graag bij me heb. Dat wilde ik vroeger en dat wil ik nog steeds. Ik ben inmiddels 85 en nog steeds heb ik ze alledrie om me heen. Zowel mijn zoon als m'n dochters wonen op loopafstand bij me vandaan. De een doet de boodschappen, de ander gaat de dokters met me langs, ze rijden me als ik ergens naar toe wil en ze brengen me elke dag de krant. Als ik mijn ogen dichtdoe hoop ik dat het zo blijft. Ze hoeven elkaars deur niet plat te lopen, hoor, maar ik zou het fijn vinden als ze contact houden. Familie is zo belangrijk, dat heb ik wel geleerd.'

Dit portret is afkomstig uit de bundel Zonder ouders.